

“Neoliberalizm” Bilmecesi: Baştürk’e Bazı Sorular

Buğra Kalkan

Dr. | Hitit Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü

liberal düşünce, Yıl 18, Sayı 71, Yaz 2013, s. 153 - 160

Sosyal bilimlerde kavramlar her zaman birden çok anlam içermiş ve farklı kullanım alanlarına sahip olmuştur. Bu durum sosyal bilimlerin kompleksliğinin doğal bir sonucudur ve belirli bir dereceye kadar kabul edilebilirdir. Ancak bu durum büyük akademik ve ahlâkî problemler de doğurabilmektedir. Bu kavramların çok anlamlılığında ya da kesin bir şekilde tanımlanamayışlarından istifade edilerek, çeşitli siyasi sistemler ya da ekoller muğlak biçimde ama kategorik olarak reddedilebilmektedir.

Bu muğlak kavramların en popülerleri, son dönemde “sol” çevrelerin en önemli analiz araçlarından biri haline gelen “neoliberalizm”dir. Bu kavram 20. yüzyılda liberalizmde gerçekleşen teorik dönüşümlerden tutun da Yeni Sağ siyasetinin ekonomi-politiğini açıklamaya kadar geniş bir alanda kullanılmaktadır. Özellikle, 70’lerden sonra siyaset, iktisat ve yönetim teorilerinde hakim paradigmalara çökmeye başlamasıyla neoliberalizm teriminin de “solcu” yazarların vazgeçilmezi haline geldiği görülmektedir. Sol cephe, artık liberalizm eleştirisini doğrudan kapitalizm üzerinden değil neoliberalizm üzerinden yürütmektedir. Hatta denilebilir ki, neoliberalizm evrensel bir hakaret haline gelmiştir.

Neoliberalizm terimini, liberal siyaset teorisi açısından önemli kılan husus bu terimin “sol”cular tarafından çok kullanılması değildir şüphesiz. Gündemimizde olan sadece teorik bir tartışma olsaydı, neoliberalizm üzerine rahat konuşulan bir tartışma alanı olurdu. Kendine neoliberal diyen yazarlarla bu yazarların eleştirmenlerinin ortaya koydukları tezler üzerine yapılacak

analitik bir inceleme tartışmayı çabucak olgunlaştırabilirdi. Ancak, zannediyorum ki, teori, bu tartışmanın en zayıf halkasıdır. Çünkü “sol” teorisyenler, neoliberalizmin teorik altyapısından ziyade, neoliberalizmi, neoliberal olduğu varsayılan reel politik gelişmeleri eleştirmek için bir “maymuncuk” gibi kullanmaktadırlar. “Maymuncuk”la kastedilen, bir “solcu” tarafından hoşlanılmayan her türlü siyasal-ekonomik gelişmenin, neoliberalizm terimi ile rahatça aydınlatılabilmesi durumudur. Burada “sol” terimi, serbest piyasa ekonomisi ve serbest piyasa iktisat teorileri ile arasına önyargılı bir mesafe koyanlara gönderme yapmak için kullanılmaktadır.

Neoliberalizm şemsiyesi altında anlatılmak isteneni üç grupta toplayabiliriz. Birincisi liberal teoride 20. yüzyılda gerçekleşen dönüşümlerdir, ikincisi kamu yönetim anlayışında geleneksel yönetim modelinin sarsılarak kamu işletmeciliği modelinin kabulüdür (Yeni Kamu Yönetimi yaklaşımı da bir başka muğlak kavramdır ve aynı şekilde istismara açıktır), üçüncüsü ise bu değişiklikler etrafında şekillendiği varsayılan siyaset yapma anlayışındaki değişikliklerdir. Siyaset anlayışındaki değişiklikleri genel itibarı ile Yeni Sağ olarak adlandırmak daha doğrudur. Özellikle Thatcher ve Reagan yönetimleri, verilen temel örneklerdir. Bunun yanında Çin’in Deng liderliğinde başlattığı piyasalaşma reformları da Yeni Sağ siyasetin içinde zaman zaman sayılsa da, Çin’in değişimi şüphesiz çok daha devrimci bir gelişmedir. Bu yazı da neoliberalizmin teorik altyapısı üzerine bazı sorular yöneltilecektir.

“Neoliberalizm” terimi ile verilmeye çalışılan temel mesajlardan biri, bu üç gelişme türünün birbirine sıkı sıkıya bağlı olduğu ve biri gerçekleşmeden diğerlerinin de gerçekleşemeyeceğidir. Kurulmak istenen bu nedensellikteki en önemli problem neoliberal olduğu varsayılan politik ekonomi teorisi ile, açıkça bir çeşit emperyalist olan siyaset anlayışı arasında el çabukluğuyla geliştirilen bağlantıdır. Friedman’dan, kamu tercihindan ya da Hayek’ten alınan bazı teorik varsayımları peşpeşe sıralamak, bu teorisyenlerin bilinçli bir şekilde 21. yüzyıl emperyalizminin teorik temellerini kurduklarını ispatlamaya yeterli görülmektedir. Bir kere bu bağ kolayca ortaya koyulduktan sonra da, her tür politik kötülüğün kaynağında bu sözde neoliberal teorisyenlerin olduğu iddia edilebilmektedir. Dahası, merkezi planlamacı sosyalizmin geçersizliğinin inkar edilemeyecek bir konuma gelmesiyle, “solcu” teorisyenler, farklı türden komüniteryen fikirlerle liberal fikriyatın kazanımlarını küçümsemekte hatta, bazı kazanımların başından beri kendi fikirleri olduğunu öne sürebilmektedirler.

Böyle bir konuyu gündeme getirmemin sebebi Efe Baştürk’ün *Liberal Düşünce*’nin bu sayısında yayınlanan “Neoliberalizm ve Cumhuriyetçilik Ara-

sında Bir Sınır-Kavram: Kamusal Alan” başlıklı yazısıdır. Amacım Baştürk’ün bütün argümanlarını ele almak değil. Ama neoliberalizm söyleminin muğlak kavramsal çerçevesi üzerinden yazarların nasıl rahatlıkla bütüncül önemli siyasal sonuçlara vardıklarını dikkatinize sunmaktır. Açıkçası *Liberal Düşünce* gibi bir dergiye gönderilen bir yazıda liberalizm ile ilgili önemli kavramların daha ciddiyetle ele alınmasını beklemenin makul olduğunu düşünüyorum. Kavramlar üzerindeki bu “akademik rahatlığın” sebebini ise merak ediyorum. Bu sebeple Baştürk’ün bazı varsayımlarını bu yazıda ele alarak bu rahatsızlığımı açıklamak istiyorum.

Kendine neoliberal diyen bir düşünce ekolü olmadığına göre, başlama noktamız bu görüşe karşıt olanların onu nasıl tanımladığına bakmak olmalıdır. Bu konuda en derli toplu açıklamalardan birini David Harvey yapmıştır:¹

Neoliberalizm ilkin, insan refahının, en iyi şekilde bireysel girişimcilik ve bireysel yetenekleri, güçlü özel mülkiyet hakları, serbest piyasalar ve serbest ticaret ile tanımlanan kurumsal bir yapı içinde özgürleştirilerek geliştirilebileceğini öneren bir politik-iktisat pratiği teorisi. Devletin görevi, bu tür pratiklere uygun bir kurumsal yapıyı yaratmak ve korumaktır. Devlet, örneğin, paranın değerini ve sağlığını korumalıdır. Devlet ayrıca, orduyu, savunmayı, polisi ve yasal yapıları kurmalı ve özel mülkiyeti güvence altına almak için gereken görevleri yerine getirmelidir; eğer gerekirse piyasaların uygun fonksiyonlarını teminat altına almak için güç kullanmalıdır.

Şimdi bu neoliberal tanımı biraz kafa karıştırıcıdır. Çünkü örneğin 1776’da Adam Smith tarafından yazılmış *Milletlerin Zenginliği*’ni okursanız, yukarıdaki açıklamaları farklı kelimelerle aynen bulursunuz. Dolayısıyla bu açıklamanın yeni bir tarafı yoktur. Acaba neoliberalizm 18. yüzyıla kadar uznan bir fikir hareketi midir? Klasik liberalizmin yeni adı mıdır neoliberalizm? Harvey’in açıklamalarına devam edelim:²

Üstelik eğer piyasalar mevcut değilse (toprak, su, eğitim, sağlık, sosyal güvenlik veya çevresel kirlilik gibi), o zaman yaratılmalıdırlar, gerekirse devlet eliyle. Ama bu görevlerin ötesinde, devlet başka girişimlerde de bulunmamalıdır. Devletin piyasalara (bir kere yaratıldıktan sonra) müdahaleleri yalın asgari düzeyde sabitlenmelidir çünkü teoriye göre, devletin, piyasa sinyallerini (fiyatlarını) tahmin edecek yeterli bilgiye sahip olması mümkün değildir ve çünkü güçlü çıkar grupları kaçınılmaz bir şekilde, kendi çıkarları için, devlet müdahalelerini (özellikle demokrasilerde) çarpıtacaklar ve kötüye yönlendireceklerdir.

Piyasaların “yaratılması” tabiri/iddiası liberal gelenek içinde pek rastlanan bir söylem değildir. Liberal teori genellikle doğru motivasyonları destekleyecek kurumsal yapı oluşturulduğunda piyasaların kendiliğinden doğan kurumlar olduğunu iddia etme eğilimindedir. Harvey için bu ayrımı önemli gözükmemektedir. Açıklamalarının devamında Harvey, “teoriye göre” diyerek, önce Hayek’in bilgi teorsine gönderme yapar, sonrasında ise çıkar grup-

1 David Harvey, *A Brief History of Neoliberalism*, Oxford University Press, 2005, New York, s. 2.

2 Harvey, *ag.e.*, s. 2.

larının devlet müdahaleciliğinden nasıl haksız kazanç sağlandığını belirterek kamu tercihinin temel bir savını kullanır. Buradan anlaşıldığı kadarıyla kamu tercihi teorisyenleri ile Hayek aynı tür teori üzerine çalışmışlardır ya da Harvey'e göre böyle ayrıntılar yine önemli değildir. Ne de olsa, hepsi "neoliberal"dir.

Harvey'in tanımlamasında hiç bir öge yoktur ki, 18. ya da 19. yüzyılda klasik liberal yazarlar tarafından söylenmemiş olsun. Bu sebeple neoliberalizmin klasik liberalizmden farklı bir tür liberalizm olduğu iddiası ya temelsizdir ya da çok daha ciddi açıklamaları hak etmektedir. Ama şüphesiz, 19. ve 20. yüzyılda Smith'in ortaya koyduğu sosyo-ekonomik sistem bir hayli geliştirilmiş ve bürokratik yönetim modelinin aksaklıklarının sık bir şekilde tecrübe edilmesi ile de piyasaların geleneksel olarak devlete atfedilen bazı hizmetleri kamu sektöründen daha etkin ve etkili bir şekilde yerine getireceği iddia edilmiş ve empirik çalışmalarla da desteklenmiştir.

Benzer bir muğlaklığı Baştürk'ün sözkonusu yazısında da görmemiz mümkün. Neoliberalizm ile ilgili temel bir problemi Baştürk şu şekilde ifade ediyor:

Neo-liberalizm, burada toplumsal yaşamın bütüncül bir biçimde ekonomikleştirilmesi olarak ele alınıyor ve bu bağlamda politik bir kamusal alan inşasının önündeki en büyük engel noktalarından bir tanesi olarak yorumlanıyor. Toplumsal hayatın rasyonel-teknik hesaplamalar ve davranış yöntemleriyle giderek teknolojik bir mekanizmaya dönüştürülmesine karşılık gelen bu "yeni akıl", toplumsallığın içinde olumsallığı bütünüyle yok eden ve müzakere yerine ekonomik kuralları hayatın bütününe yerleştirmek suretiyle siyasal olmanın ya da siyasal davranışta bulunmanın önünü tıkamaktadır.

Şimdi toplumsal yaşamı bütüncül bir şekilde ekonomikleştirmek isteyen teorisyenler mi var, yoksa hali hazırda bunu gerçekleştiren siyasa yapıcılar mevcut mu? Eğer mevcutsa teorisyenler ile uygulayıcılar arasında nasıl bir bağlantı var? Bu sorular bence açıklanmayı hak ediyor. Ancak meselenin teorik kısmı tabii ki benim için daha önemli. Burada da "neoliberaller"ın hayatı teknik-rasyonel çözümlere indirgeyerek yeni bir tür rasyonellik inşa ettikleri iddiası üzerinde durulmalıdır. Şüphesiz neoliberal olduğu iddia edilen düşünürler listesinde Hayek ön sıralarda yer alıyor. Hayek çalışmış her sosyal bilimci Hayek'in eserlerinin büyük kısmını bu teknik-rasyonel "yeni-den inşacı/kurucu" yaklaşımı yanlışlamaya ayırdığını bilir. Onun için piyasa medeniyeti evrimsel bir gelişimin sonucu kompleks bir yapı olarak doğduğu için, insan aklının araçsal rasyonelitesi onun işlemlerinin kompleksliğini anlayacak ya da yönlendirecek bir yapıya sahip değildir. Bu sebeple, piyasa işlemlerinin belirli regülasyonlar dışında merkezi bir güç tarafından yönlendirilmesini ya da tümünden ortadan kaldırılmaya çalışılmasını şiddetle reddeder.

Zaten savunduğu bu görüşlere anti-rasyonalizm ya da evrimci rasyonalizm denmesi bu yüzdendir. Evrimci rasyonalizm karşısında ise Hayek'in "kurucu rasyonalizm" dediği anlayış vardır. Kurucu rasyonalistler toplumsal gelişimin kanunlarını keşfettikleri düşüncesiyle onu bilinçli bir şekilde arzu edilen hedeflere doğru yönlendirebileceklerini düşünürler. Hayek ise bunun "ölümcül bir kibir" in ürünü olduğunu ve insan aklının bu tür dönüştürücü bir kapasitesinin bulunmadığını ilan eder. Bu ölümcül kibirin en önemli örneği olarak da merkezi planlamacı sosyalizm gösterilir.³

Kısaca, burada anlatılmaya çalışılan, piyasanın kurallarının rasyonalist olmadığıdır. Bu kurallar, belirli bir amaca ya da belirli bir insana, gruba yönelik olarak ortaya çıkmamıştır. Mülkiyet ya da sözleşme gibi piyasa kurumları tamamen soyut, genel ve herkese eşit bir şekilde uygulanabilecek kurallar üzerinden hareket eder. Bu kurallar vasıtasıyla ortaya çıkmış olan piyasadaki düzen içinde şüphesiz bireysel planlar, belirli bir hedefe ve amaca yönelik olduğu için "araşsal rasyonalite" çerçevesinde gerçekleşir. Ancak bu rasyonel planların anlamlı bir şekilde gerçekleşebilmesi, toplumdaki diğer bireylerin kendi planlarını başkalarının planları ile uyumlu hale getirebilmelerine bağlıdır. Beklentilerin sabitlenerek bireysel plan yapabilme yeteneği ise tamamen evrimci bir bağlamda gelişen piyasanın soyut kurallarına bağlıdır.

Herhangi bir meselenin liberaller tarafından piyasa aracılığıyla çözülebileceğini iddia etmek, temelde bu meselenin merkezi-rasyonalist bir plan dahilinde çözülmesinin imkansız olduğunu ya da karşılaştırmalı olarak piyasacı çözümün daha iyi sonuç vereceğini öne sürmektir. Bu piyasacı çözümler her durum için ayrı ayrı ele alınarak iktisadi hesaplamalara konu yapılabilir ve yapılmalıdır da şüphesiz. Örneğin eğitimde "neoliberal" bir politikayı bu bağlamda ele alalım. "Neoliberal günahkar"ların en popülerlerinden Milton Friedman devletin doğrudan okul işletmeciliği yapmasını hem iktisadi açıdan etkinsiz hem de felsefi açıdan köreltici olduğunu iddia eder. Ona göre, eğer fırsat eşitliği sebebiyle devlet eğitime finansal yatırım yapmak istiyorsa bunu gerçekleştirmenin piyasacı yolları olduğunu belirtir. Kupon (voucher) sistemine göre her öğrenci doğrudan bir devlet okuluna kayıt olmaksızın devletten kendine ayıracağı finansal yatırımı bir eğitim kuponu şeklinde tahsil ederek, istediği özel okula gidebilir. Friedman'a göre bu sistem devletçi eğitim sisteminden çok daha başarılı olabilir. Eğitim piyasasında ortaya çıkacak rekabetin eğitim kalitesini artıracığı, maliyetleri düşüreceği hatta farklı ders programlarını ortaya çıkartarak tek tip eğitimi gerileteceği iddia edilir.

3 Acaba Baştürk'ün aklındaki isimlerden biri Hayek midir? Hayek tartışmadan 20. yüzyıl "liberalizm"inin "akla" bakışı herhangi bir şekilde iredelenebilir mi?

Bu örnekte eğitim sistemini iyileştireceği düşünülen sistemin esas piyasa rekabetidir. Piyasa rekabetinde herkes kendi eğitim planını kendisi yaptığında, kişilere has bilgiler eğitim yatırımcılarına daha doğrudan ulaşarak eğitimin ihtiyaçlara göre şekillenmesine yardım eder. Bireysel anlamda bakıldığında herkesin planı araçsal rasyoneldir. Ancak eğitimdeki standartların ortaya çıkması tamamen kendiliğinden doğan bir sürecin sonucu olabilir. Öğrenci tercihleri ve rakip okulların uygulamaları, yenilikleri belirleyecek temel sinyaller olarak çalışır.⁴ Böylece evrimci rasyonalite sonucu ortaya çıkmış kurumsal çerçeve, araçsal rasyonaliteye dayalı bireysel planlar yapabilmemizi mümkün kılar.

Kamu Tercihi Okulu, iktisadi rasyonellik ilkelerini devlet faaliyetlerine doğrudan uygulayarak rasyonalist bir çizgide yer alır. Zaten bu okul ve temsilcileri de “neoliberal” damgasından kendilerini kurtaramaz. İnsan eyleminin temel motivasyonları konusundaki rasyonalist tutumlarına rağmen kamu tercihi teorisyenlerinin de rahatlıkla kurucu rasyonalizmin karşısında yer alan yazarlar olduğu söylenebilir. Özellikle kamusal girişimlerin başarısızlıklarının altında yatan nedenleri açıklama konusundaki yetenekleri dikkate şayandır. Bürokratların ve siyasetçilerin kamu yararı adına ilan ettikleri büyük siyasi-ekonomik projelerin nasıl olup da belirli çıkar gruplarının sınırlı-belirli amaçlarını gerçekleştirmelerine hizmet ettiklerini ortaya koymaları açısından hayati öneme sahiptirler.

Bu tür piyasacı çözümlerin toplumsal sorunları teknik meselelere indirgeyerek siyasi müzakereyi yok edeceği iddiası da Baştürk’ün üzerinde fazla yoruma gerek görmeden kabul ettiği önermelerden. Burada üzerinde durulması gereken iki husus var. Birincisi iletişimsel rasyonalite ile ya da herhangi başka bir kavram bağlamında da olsa müzakere süreçleri ile ortak bir akla varılabileceği son derece tartışmalı bir iddiadır. Bu eleştirinin ayrıntıları Mark Pennington’ın⁵ ya da Mustafa Erdoğan’ın⁶ yazılarından takip edilebilir. İkinci husus ise, eğer piyasa çözümleri aracılığı ile farklı toplumsal taleplere çoğulcu çözümler bulunabiliyorsa neden müzakere yöntemleri ile ortak bir karara varmaya çalışılmalıdır? Örneğin eğitim meselesinde, ilk ve orta öğretimde din derslerinin olup olmayacağı hususu müzakereye konu edilmeden, bireysel tercih bağlamında çözülsün bunun siyasal sorun çözme kültürümüze ne gibi bir zararı dokunabilir?

4 Bu örneğin Baştürk’ün aklındaki toplumsal hayatın ekonomikleştirilmesine ya da “yeni rasyonalite” anlayışına denk gelir mi bilemiyorum. Ama liberallerin bu toplumsal sorunlara piyasacı çözümleri bu tür bir yaklaşımla ele aldıklarını rahatlıkla söyleyebilirim. “Neoliberal”ın ne dediğini ise, şüphesiz onu eleştirenler geniş bir şekilde açıklayabilirler.

5 Bkz. Mark Pennington, *Robust Political Economy: Classical Liberalism and the Future of Public Policy*, EE, 2011; Mark Pennington, “Hayekçi Siyasal İktisat ve Müzakereci Demokrasinin Sınırları”, *Liberal Düşünce*, Sayı 45-46, 2007.

6 Bkz. Mustafa Erdoğan, “Müzakereci Demokrasi ve Sınırları”, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 22, 2011, s. 25-43.

Buradaki amacım Baştürk'ün bütün önermelerini eleştirmek değil ama sağlam bir açıklama getirmeden yapılan önermeler üzerinden varılan büyük sonuçların afakiliğine dikkat çekmektir. Bu sebeple şu satırlar manidardır:

İşte, neo-liberalizm, liberal argümanlardan türeyen, fakat bu argümanların toplumsal hayata ontolojik aktarımlarında mevcut ikilik yerine yeni bir kavrayış önerir. Neo-liberalizmin önerdiği, sivil toplumu ayakta tutan rasyonaliteyi toplumun bütününe yaymak; üstelik bu rasyonaliteyi devlete de içerecek çapta genişletmektir. Dolayısıyla neo-liberal mantık, klasik liberalizmin öngördüğü gibi devlete müdahalesizlik adı altında negatif bir rol yüklemeyi. Devlet, toplumsal dinamikler arasındaki eşgüdümü sağlayan rasyonaliteyi etkili kılan fonksiyonel bir güç olarak pozitif bir işlev üstlenir...

Burada neoliberalizimin artık toplumsal dinamikler arasında eşgüdüm kurma çabası olduğu, bunun da devlet faaliyetleri aracılığıyla gerçekleştirildiği açıklanıyor. Bu toplumsal dinamikler nelerdir, devlet nasıl eşgüdüm kurmaktadır ya da hangi neoliberal yazarlar bu durumu nasıl desteklemektedir, Baştürk'ün bir hayli uzun olan yazısından öğrenemediğimiz ayrıntılardır. Yukarıda da açıklandığı üzere ismi belirtilen yazarlar devlete yükledikleri görevler açısından Smithyen çizgiye paralel bir konumdadırlar. Tabi ki, kamu tercihinin sınırlı devlet konusunda daha ısrarcı bir tutumu olduğu ileri sürülebilir. Hayek ile Friedman arasında da ciddi farklılıklar vardır. Ama bu tür farklılıkları tartışmak şu an için anlamlı değildir. Burada yine Baştürk'ten "neoliberal"lerin hangi şekillerde ve hangi durumlarda devlete pozitif bir fonksiyon yüklediklerini açıklamasını beklemek makul bir taleptir.

Bununla beraber "neoliberalizm" in başka karakteristikleri bize bildirilmeye devam edilmektedir:

Neo-liberalizmin yeniliği; piyasayı, onun kurumları ve işleyiş mantığını, doğal bir sonuç olmaktan ziyade, gerçekleştirilmesi hem rasyonel hem gerekli sayılan bir hedef biçiminde kurgulamasıdır.

...

Neo-liberalizmin asıl mahiyeti, toplumsal yaşamın bireysel irade ve tercihleri ile oluşturulduğuna dair liberal aksiyomu reddetmesi, onun yerine toplumsal yaşamın bütünüyle Yasa'nın egemenliği altında işlenmesini savunmasıdır (Dardot ve Laval, 2012: 151-2).

Görüldüğü gibi bir kere neoliberalizmi Baştürk'ün söylediği şekilde kabul ettiğinizde, heralde varılan bu "büyük" sonuçlar da doğal olarak benimsenmiş olmaktadır. Sırf, piyasanın doğal mı yoksa yapay mı olduğu meselesi dahi ciddi şekilde İskoç Aydınlanma geleneğine vurgu yapmayı gerektiren bir husustur. Hele ki "rasyonellik" ya da "evrensellik" gibi kritik konular, liberal literatürün bir hayli üzerinde durduğu problemlerdir. Bu bağlamda Baştürk de "bireysel tercihleri" reddeden "neoliberal"leri deşifre ederse şüphesiz literatüre önemli bir katkı sağlayacaktır. Ama şimdilik, Baştürk'ün önermelerini sağlam bir temelde tartışmamızın imkanları mevcut değil. Sadece yapılan ay-

rımların belirginleştirilmesini ve örnekleri ile gösterilmesini, bu yolla daha anlamlı bir tartışma alanının ortaya çıkmasını umut edebiliyorum. Yoksa, tabi ki, belirli bir tür düşünce sistematığıne farklı okulların farklı isimler takması mümkündür. Ama bu yapılacaksa eğer, öncelikle, bu düşünce ekolünün gerçekten bir sistematığına olup olmadığı ciddi bir akademik ilgiye ihtiyaç duyar. Örneğin yukarıda zikredilen isimler arasında benzerlikler olmakla birlikte devasa ayrımlar da sözkonusudur. Bu ayrımlara dikkat etmeyecek kadar ilgisiz olan akademisyenlerin çalışmalarını da buna göre sınırlamaları daha doğru olur. Sonra, varsayılan ekolün siyasi alanda önemli etkileri olduğu düşünülüyorsa, bu etkilerin sebepleri de etraflıca incelenerek, bu nedenlerin ne şekilde teorik tartışmalarla ilişkilendiği ayrıntıları ile açıklanmalıdır. Teorik tartışmaların gelişmesi bu zahmetli yollardan geçmiyi zorunlu kılmaktadır.